



فصلنامه تراث رضوی

سال اول، شماره اول (پیاپی ۱)، بهار ۱۴۰۴

فهرست چکیده‌های فارسی

- ۱ مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری، گسترش و ماندگاری تشکیلات موقوفاتی آستان قدس رضوی
ابوالفضل حسن‌آبادی
- ۲ نشانه‌شناسی «در» در ورودی آستان‌های زیارتی اسلامی بر اساس الگوی پیرس
کوثر حسن‌زاده
- ۳ ظرفیت آموزه‌های حضرت رضا علیه‌السلام در مواجهه با نظریه‌های عدالت سکولار
محمد رضا قائمی‌نیک
- ۴ تأملی بر زندگی و آموزه‌های امام علی بن موسی الرضا علیه‌السلام از منظر مسیحیت
استفن سیزر
- ۵ امام رضا علیه‌السلام و عدالت فرهنگی
احمد اولیایی ترشیزی
- ۶ بازنمایی نمادین و سیالیت مکان‌های زیارتی
ایان ریدر



مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری، گسترش و ماندگاری تشکیلات موقوفاتی آستان قدس رضوی

ابوالفضل حسن‌آبادی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷

چکیده

تاریخچه وقف در جهان اسلام به گذشته‌های دور برمی‌گردد، و این سنت حسنه از همان آغاز تأثیرات زیادی بر جامعه اسلامی داشته است. یکی از نمونه‌های عملکرد موفق و ماندگاری مؤسسات وقفی در کشورهای اسلامی و دنیا آستان قدس رضوی است، این نهاد موقوفاتی که منتسب به امام رضا علیه‌السلام بوده و از سابقه دیرینه‌ای در ایران برخوردار است، طی حیات پربار خود توانسته آثار زیادی از نظر سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی داشته باشد. در این مقاله، ابتدا تعریف مختصری از وقف ارائه می‌شود. سپس به بررسی چگونگی شکل‌گیری موقوفات آستان قدس رضوی می‌پردازیم و نحوه گسترش و تکامل آن را در دوره‌های مختلف تاریخی بررسی می‌کنیم و حوادث مهم و نکات برجسته را مورد اشاره قرار می‌دهیم. در انتها نیز به تأثیرات مهم این نهاد موقوفاتی از جنبه‌های مختلف و در طول سالیان اشاره خواهیم کرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که وقف فرهنگی در آستان قدس با اهدای جزوات قرآنی از قرون اولیه شکل گرفته و از قرن دهم به بعد با رسمیت یافتن تشیع در ایران و اهمیت یافتن مشهد، به عنوان پایتخت معنوی صفویان، دوره رشد و شکوفایی آستان قدس به عنوان یک نهاد وقفی آغاز شده است. همچنین به دلیل اداره مستقیم این نهاد به دست بالاترین مرجع قدرت در دوره‌های مختلف تاریخی و تداوم ارادت علاقمندان به امام رضا (ع) در قرون مختلف این نهاد توانسته به رشد خود ادامه دهد.

کلیدواژه‌ها

وقف، سازمان‌های موقوفاتی، آستان قدس رضوی، تاریخچه تشکیلات اداری

۱. دانش‌آموخته دکتری تاریخ محلی و پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، ایران.

(ahassanabady1@yahoo.com)



نشانه‌شناسی «در» در ورودی آستان‌های زیارتی اسلامی بر اساس الگوی پیرس

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

کوثر حسن‌زاده^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰

چکیده

انسان موجودی معناآفرین است و تلاش او برای آفرینش معنا را می‌توان از رهگذر تفسیر «نشانه‌ها» مشاهده کرد. عناصر معماری را می‌توان نشانه‌هایی دانست که حامل پیام‌های ارزشمند و معنادار هستند. هر چه تفسیر نشانه‌ای عناصر معماری دقیق‌تر باشد، به همان نسبت درک معنای آنها نیز عمیق‌تر خواهد شد. برای ورود به هر مکانی باید از «در» آن عبور کرد، و از این رو «در» عامل ارتباطی ساحتی به ساحتی دیگر و واسطه میان بیرون و درون آن مکان در نظر گرفته می‌شود. با توجه به جایگاه ویژه عنصر معماری «در» در آستان‌های زیارتی اسلامی، می‌توان آن را نشانه‌ای معنایی تفسیر کرد. «در حرم بودن» را به نوعی از کیفیت حضور انسان می‌توان معنا کرد که این ویژگی در آستان‌های زیارتی اسلامی با تمرکز بر «در» به ظهور می‌رسد. نقطه شروع حرکت به فضایی معنوی محسوب می‌شود و آیین‌های بسیاری در مواجهه با عنصر ارتباطی «در» بیان شده است. این آیین‌ها بر آغاز آداب ورود و تشرف به مکانی مقدس تأکید دارند. این پژوهش از طریق دانش نشانه‌شناسی بر اساس الگوی پیرس، عنصر معماری «در» را به عنوان نشانه‌ای معنایی مورد مطالعه قرار داده است و به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهد که ویژگی کالبدی عنصر معماری ورودی، هم در امتداد رفع نیاز کارکردی و هم به سبب معناآفرینی‌اش در قاب نشانه و به صورت نمایی، نماد و شمایل چگونه تفسیر می‌شود و «در» متناظر با ورودی آستان‌های زیارتی اسلامی با کدام مفاهیم هم‌معنا است. در این پژوهش جمع‌آوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای انجام شده و با روش توصیفی-تحلیلی به تفسیر نشانه‌شناسانه «در» پرداخته شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد: عنصر معماری «در»، علاوه بر ماهیت کارکردی‌اش، دربردارنده معانی قابل توجهی است و دانش نشانه‌شناسی ابزار مؤثری برای ارتقای درک و تحلیل عمیق‌تر این عنصر معماری فراهم می‌کند و امکان تفسیر دقیق‌تری از آن به دست می‌دهد. مهم‌ترین کارکرد «در» به عنوان نشانه، ایجاد فضای ارتباطی بین فضای بیرون و درون است و با تقسیم فضا به درون و بیرون به مدد آن، شاهد هدایت و دعوت‌شدگی به محیط هستیم. همچنین نخستین آداب تشرف و حضور نیز از اینجا آغاز می‌شود؛ دست بر سینه گذاشتن و عرض ارادت کردن، سلام دادن و اجازه ورود خواستن. از این رو، «در» مدخل ورود به مرتبه «حضور» و «دیدار» است و در ورودی آستان‌های زیارتی «در» را می‌توان تجلی نمادین اسم الهی «هادی»، «هدایت‌گری امام»، «مقام انسان کامل» و «واسطه فیض الهی» تفسیر کرد.

کلیدواژه‌ها

نشانه‌شناسی، پیرس، در، ورودی، زیارت

۱. دانشجوی دکترای پژوهش هنر، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.

(k.hassanzade@student.art.ac.ir)



ظرفیت آموزه‌های حضرت رضا علیه‌السلام در مواجهه با نظریه‌های عدالت سکولار

محمدرضا قائمی نیک^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳

چکیده

تعریف عدالت، به دلیل قدمت بحث درباره این موضوع، به گستره نظریاتی است که آن را تعریف کرده‌اند. هر نظریه‌ای در تاریخ تفکر بشری که سعی در ارائه تعریفی از عدالت داشته است، بر اساس التزامی که به مبانی خود داشته، تعریفی از عدالت ارائه کرده و به همین سبب تعریف عدالت همواره وابسته به نظریه‌ای بوده که از آن برآمده است. در این مقاله سعی خواهیم کرد با مروری بر بعضی از نظریه‌های لیبرال عدالت، از جمله نظریه‌های دیوید هیوم، ایمانوئل کانت، و آدام اسمیت، نشان دهیم که این نظریات، به رغم تنوعاتی که دارند، همگی در اتصاف به قید سکولار با یکدیگر مشترک‌اند. پرسش اصلی مقاله این است که آیا در آموزه‌های رضوی درباره عدالت می‌توان پاسخی درباره مبانی سکولار این نظریه‌ها یافت؟ در بخش یافته‌های پژوهش، با مراجعه به تحلیل مطرح در گفتگوهای علامه طباطبائی و هانری کربن، توضیح خواهیم داد که سکولاریسم، به دلیل طرح الهیات تشبیهی و نفی الاهیات تنزیهی و وجه متعالی الوهیت، امکان تفسیر سکولار و این‌جهانی از قلمروهای مختلف حیات بشری از جمله عدالت را فراهم آورده است. در بخش پایانی و نتیجه‌گیری، با تأکید بر پیوند امامت و عدالت، ظرفیت‌های احادیث رضوی در نقد نظریه‌های عدالت سکولار مورد توجه قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها

نظریه عدالت، عدل الهی، احادیث امام رضا (ع)، سکولاریسم، امامت، ولایت

۱. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران. (ghaeminik@razavi.ac.ir)



تأملی بر زندگی و آموزه‌های امام علی بن موسی الرضا علیه السلام از منظر مسیحیت

استفن سیزر^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷

چکیده

در اندیشه تمدنی امام رضا (ع)، به ویژه در باب عدالت و لوازم آن، شباهت‌های قابل توجهی میان تعالیم ایشان و آموزه‌های حضرت عیسی مسیح به چشم می‌خورد. میراث امام رضا (ع) در زمینه عدالت برای همه و ظلم برای هیچ کس، با هسته مرکزی تعالیم مسیحیت، به ویژه آنچه در زندگی و رسالت حضرت مسیح متجلی است، همخوانی دارد. هر دو شخصیت، تعهدی عمیق به رحمت، شفقت و پیگیری نیکوکاری را به نمایش گذاشته‌اند. یکی از جنبه‌های برجسته در تعالیم امام رضا (ع) تأکید او بر رحمت برای همه مؤمنان است، اصلی که با تعالیم حضرت مسیح درباره محبت و بخشایش هم‌صداست. دعای امام رضا (ع) برای کامیابی همگان بازتابی از دعوت حضرت مسیح به محبت به یکدیگر، و حتی دعا برای دشمنان است. احترام امام رضا (ع) به شأن و کرامت هر فرد، صرف‌نظر از جایگاه اجتماعی یا پیشینه او، یادآور نحوه تعامل مسیح با انسان‌ها از اقشار گوناگون است. هر دو چهره، ارجی والا برای کرامت ذاتی انسان قائل‌اند و ما را به غلبه بر پیش‌داوری‌ها و پاسداشت ارزش وجودی هر انسان فرامی‌خوانند. دغدغه مراقبت از نیازمندان نیز از نقاط اشتراک مهم میان آن دو است: انتخاب امام رضا (ع) برای هم‌نشینی با فقرا در سفرهایش، و آموزه‌های مسیح در حمایت از محرومان، هر دو بر ضرورت توانمندسازی اقشار به حاشیه رانده‌شده و کاهش رنج در جامعه تأکید دارند. افزون بر این، خوش‌رویی و مهربانی در تعامل با دیگران از ویژگی‌های مشترک امام رضا (ع) و حضرت مسیح است. تعالیم آنان ما را به قدرت تحول‌آفرین محبت، و اثر ژرف اعمال نیک در زندگی فردی و اجتماعی آگاه می‌سازد. تأکید امام رضا (ع) بر گذشت از خطاهای دیگران نیز انعکاسی از آموزه‌های مسیح درباره آمرزش و آشتی است؛ هر دو ما را به چشم‌پوشی از کینه‌توزی و برافراشتن پرچم رحمت و بخشایش دعوت می‌کنند. افزون بر این، امام رضا (ع) و حضرت مسیح هر دو بر رفتار انسانی و شرافتمندانه با همه انسان‌ها، فارغ از دین یا قومیت، تأکید داشته‌اند. تعالیم آنان بر ضرورت پاسداشت حقوق بشر و ترویج عدالت و برابری برای همه اعضای جامعه تأکید می‌ورزد. اندیشه تمدنی امام رضا (ع)، بینش‌هایی ارزشمند درباره ارزش‌های مشترک بشری فراتر از مرزهای دینی در اختیار ما می‌گذارد. مسیحیان و مسلمانان می‌توانند از سنت‌های یکدیگر بسیار بیاموزند و با گفت‌وگو و همکاری، در جهت ساخت جهانی عادلانه‌تر، مهربان‌تر و فراگیرتر گام بردارند.

کلیدواژه‌ها

عدالت، امام رضا (ع)، حضرت عیسی مسیح، گفت‌وگوی اسلام و مسیحیت، رحمت، بخشایش، شفقت، همکاری، مدارا، همدلی

۱. بنیان‌گذار و مدیر مؤسسه Peacemaker Trust، وینزر، انگلستان؛ کشیش بازنشسته کلیسای انگلیکان.

(stephensizer@gmail.com)



امام رضا علیه السلام و عدالت فرهنگی

احمد اولیایی ترشیزی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

چکیده

عدالت اجتماعی در دولت مدرن از آن دسته مفاهیم مدرنی است که دستیابی به چپستی و چگونگی آن در تاریخ به ویژه تاریخ اسلام و سیره معصومین (ع) کار دشواری است. اساساً فهم مفاهیمی مانند دولت، دموکراسی، عدالت اجتماعی و مانند اینها از مبانی دینی نیز امری طاقت فرسات. حال اگر همین عدالت اجتماعی پیچیده بخواند خُرد شود و در یکی از حوزه‌های فرعی‌تر مانند عدالت فرهنگی در سیره بحث شود کار سخت‌تر هم خواهد شد. این تحقیق مترصد بررسی کنشگری حضرت رضا (ع) در مسیر گسترش عدالت فرهنگی به روش تحلیلی-توصیفی است. به نظر می‌رسد در چند حوزه می‌توان این کنش‌ها را بررسی کرد؛ (اول) دعوای عاملیت و ساختار در عدالت‌پژوهی را می‌توان در سیره امام رضا (ع) به طور ویژه دنبال کرد، چراکه به نوعی حضرت وارد ساختار شدند و فارغ از بسط عدالت از مسیر کنش‌های فردی، فرصت‌های ساختاری نیز ایجاد کردند. (دوم) بحث تنوع فرهنگی به مثابه یکی از ارکان عدالت فرهنگی در سیره امام رضا (ع) دیده می‌شود. (سوم) در دوگانه غایت‌گرایی یا وظیفه‌گرایی در عدالت فرهنگی، غایت در سیره امام رضا (ع) در جایگاه ویژه‌ای قرار داد. در این مقاله، این سه وجه تبیین خواهد شد.

کلیدواژه‌ها

امام رضا (ع)، عدالت اجتماعی، عدالت فرهنگی، ساختار

۱. استادیار گروه عدالت اجتماعی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران. (ahmad.olyaei@gmail.com)



بازنمایی نمادین و سیالیت مکان‌های زیارتی

ایان ریدر^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۷

چکیده

در این مقاله به پدیده‌ای پرداخته می‌شود که در مطالعات مربوط به زیارت و مکان‌های مقدس کمتر بدان پرداخته شده است: این که چگونه مکان‌ها و مسیرهای زیارتی مشهور می‌توانند به صورت نمادین و در مقیاسی کوچک‌تر در مکان‌های دیگر بازآفرینی شوند. تمرکز اصلی مقاله بر زیارت‌های ژاپنی و به ویژه زیارت ۱۳۰۰ کیلومتری «شیکوکو» است. نویسنده نشان می‌دهد که چگونه نسخه‌های کوچک‌تر و محلی از این زیارت از قرن هفدهم به بعد در سراسر ژاپن شکل گرفتند و حتی توسط مهاجران ژاپنی به خارج از کشور نیز برده شدند. یکی از عوامل کلیدی در گسترش این نسخه‌های محلی از زیارت، دشواری سفرهای دوردست برای عموم مردم در گذشته بوده است. با این حال، در میان مردم، این احساس رایج وجود داشته که چنین زیارت‌هایی و چهره‌های مقدسی که به آنها نسبت داده می‌شوند، ماهیتی جهانی دارند و باید برای همگان قابل دسترس باشند. از این رو، نسخه‌های محلی در مقیاس کوچک‌تر پدید آمدند تا افرادی که توانایی سفر به مکان‌های دور و مقدس را نداشتند بتوانند در محل زندگی خود به چنین تجربه‌ای دست یابند. هرچند این مقاله بر عوامل مؤثر بر شکل‌گیری این پدیده در ژاپن متمرکز است، نشان می‌دهد که این پدیده به ژاپن محدود نمی‌شود، بلکه در بسیاری از سنت‌های دینی و بسترهای جغرافیایی دیگر نیز دیده می‌شود. نویسنده نمونه‌هایی از تحولات مشابه در آیین‌های کاتولیک، هندو و بودایی را نیز مطرح می‌کند. در تبیین برخی لوازم بنیادین این پدیده، یعنی بازتولید نسخه‌های محلی از زیارت‌ها و مکان‌های مقدس، مقاله به طور خاص به مسئله «حرکت و سیالیت» می‌پردازد، موضوعی که به درستی در مطالعات زیارت به عنوان یکی از مفاهیم تحلیلی برجسته شده است. با این حال تاکنون بحث‌های مربوط به حرکت در زیارت عمدتاً متمرکز بر حرکت زائران به سوی مکان‌های مقدس بوده است. اما نویسنده استدلال می‌کند که حرکت می‌تواند جهت معکوس نیز داشته باشد، یعنی این مکان‌های مقدس و آیین‌های زیارتی‌اند که به سوی مکان‌هایی که زائران بالقوه در آنها حضور دارند حرکت می‌کنند. مقاله بر اهمیت این مسئله و همچنین ضرورت پژوهش بیشتر در زمینه زیارت‌های بازتولیدشده به عنوان یکی از حوزه‌های کلیدی در مطالعات زیارت تأکید می‌کند.

کلیدواژه‌ها

مطالعات زیارت، زیارت شیکوکو، سیالیت در زیارت، بازنمایی نمادین، بومی‌سازی زیارت، بازتولید مکان‌های زیارتی

۱. استاد بازنشسته مطالعات ژاپن، دانشگاه منچستر، منچستر، انگلستان. (Ian.Reader@manchester.ac.uk)